
Varga Katalin

varga.katalin3@pte.hu

PTE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, – HFMI Könyvtár- és Információ-
tudományi Tanszék | Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum

A neveléstudományi terminológia és a digitális információszolgáltatás

Bevezetés

Az információ reprezentálásának és visszakeresésének nyelvészeti problémái napjaink központi kutatási területei közé tartoznak. A természetes nyelvek valamennyi problémája hatással van az információkeresés pontosságára.

Egy tudomány aktuális állapotának és fejlődésének egyik fontos mutatója a terminológia. Minél letisztultabbak a tudományos tételek, annál egységesebb és egyértelműbb a terminológia, minél nagyobbak a tudományos forradalmak, viták, változások, annál sokszínűbb a terminológia. A neveléstudomány az utóbbi évtizedekben ezt a forradalmi korszakát éli, legalábbis a terminológia sokszínűsége és változékonysága erre enged következtetni.

Az információszolgáltatás azonban megkívánja, hogy nagyon egyértelműek legyenek a fogalmak, és a biztonságos információkeresés szempontjából alapvető fontosságú, hogy szabályozni tudjuk egy-egy fogalom információtartalmát. A tudomány érdekei és az információszolgáltatás érdekei nem egy irányba mennek. Az információs szakemberek feladata, hogy a tudomány által használt és a publikációkban megjelenő terminológiát olyan módon szabályozza, hogy az egyszerre legyen képes leképezni a tudomány aktuális állapotát és vitáit, és ugyanakkor arra is képes legyen, hogy egy-egy tudományos téma szakirodalmát korszakokon keresztül egységesen dolgozza fel. Ezért az információtudomány — élén a könyvtáros szakma képviselőivel — szabályozott terminológiai szótárakat fejleszt, ezeket hívjuk tárgyszójegyzékeknek és információs tezaurusoknak. A tezaurusz a legerősebben szabályozott szótár, amely nem csak egységesíti a fogalomhasználatot a könyvtári feldolgozás céljai szerint, de a fogalmak közötti kapcsolatokat is definiálja a még nagyobb egyértelműség kedvéért.

Terminológiai egységesítés

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum¹, mint a neveléstudomány magyarországi szakkönyvtára 1986 óta foglalkozik a terminológiai egységesítéssel. A több kiadást megért és folyamatosan fejlesztett Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék² a neveléstudomány mértékadó szakembereinek és a könyvtár munkatársainak együttműködésével készült. Ez a terminológiai szótár nem definiálja a fogalmakat, csak arra törekszik, hogy egy szakmai fogalomhoz egy megnevezést tudjon rendelni. Ezen kívül esetenként jelez fogalmi kapcsolatokat is, de nem definiálja azokat. A szakterminusok jobb megértését szolgálja még a szakcsoportrendszer, amely arra hivatott, hogy az egy-egy nagyobb témakörhöz tartozó fogalmakat egy csoportba gyűjtse össze (pl. oktatási módszerek). Az MPT jelenleg 3670 tárgyszót és 508 nemtárgyszót (utaló) tartalmaz.

A neveléstudományi terminológia fejlődése mára már túlhaladta a Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék lehetőségeit. Változnak a meghatározó fogalmak, változik a meglévők tartalma is, és főként egyre több új fogalom jelenik meg. A hatékony információfeltárás megkívánja, és a szakirodalom kifejezetten igényli, hogy a tárgyszójegyzéket teaurusszá fejlesszük, vagyis felülvizsgáljuk a meglévő fogalmak tartalmát, a megnevezések helytállóságát, az egyes fogalmak tematikai hovatartozását, és mindezek felett definiáljuk a fogalmak közötti logikai kapcsolatokat is a tudomány jelenlegi állása szerint.

2018-ban megkezdődött a terminológiai szótárak megújítása, fejlesztése. Az egyes témakörökhöz tartozó fogalmakat és az ezeket képviselő tárgyszavakat a szakemberek áttekintik, megvizsgálják, hogy az adott tárgyszónak egyértelmű-e a jelentése, változott-e az idők során, jó helyen van-e a tematikai rendszerben, illetve az elmúlt 30 év tárgyszavazási gyakorlatát nézve egyértelmű-e a használata. Ahol szükséges, változtatnak, javítanak. Nem egy esetben törölni kell tárgyszavakat a rendszerből, mivel gyakran előfordul, hogy több megnevezés alatt jelenik meg ugyanaz a téma, illetve gyakran találni olyan tárgyszavakat is, amelyeket 30 év alatt egyszer sem használtak. Ennek oka lehet, hogy az adott fogalommal jelzett témáról nem írtak, de az is, hogy a feldolgozást végző szakemberek nem találtak rá a megfelelő kifejezésre a rendszerben. Ezért is szükséges, hogy a fogalmak felülvizsgálata és javítása mellett magát a rendszert is fejlesszék.

• *Az internetes hivatkozások letöltési és ellenőrzési dátuma 2021. január 30.*

¹ <http://www.opkm.hu/>

² <https://opac.opkm.hu/pages/modules/opac/mpt.php>

Az információs források tartalmi feltárásának vezérelve, hogy az eredeti szövegjelentést kell megragadni, teljes kontextusával együtt. A Soergel-posztulátum (Soergel, 1985) szerint a tartalmi reprezentáció relációmegőrző transzformáció, azaz nem csupán a témát kifejező fogalmakat kell közvetíteni a feltárásban, hanem ezek eredeti szövegbeli kapcsolatrendszerét is, vagyis a lehető legjobban értelmezhető formában kell tudni tárgyszavakkal reprezentálni, rekonstruálni, hogy miről szól az adott szöveg. Különböző információs rendszerek eltérő szinten valósítják meg ezt a feladatot, de a legtöbb esetben csak a téma reprezentálásáig jutnak el. Az egyediség, az üzenet és az újdonság általában kimaradnak a feltárásból. A tartalom megfelelő leírásához némely esetben olyan fogalmakra is szükség van, amelyek önmagukban nem lesznek soha keresési szempontok, a megértéshez viszont szükségesek.

A neveléstudományi szakirodalmat feldolgozó Pedagógiai Adatbázis³ jelenleg közel 170.000 rekordot tartalmaz, amelyek tartalmát a Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék tárgyszavai írják le és teszik kereshetővé. Keressük azokat az eszközöket és módszereket, amelyek a feltárás hatékonyságát növelik. Az egyik lehetőség a tartalomelemzés módszereinek megújításában rejlik. Az új hangsúly a mélyebb szövegelemzésre és az intelligens információkereső nyelvekre helyeződik.

A másik út a feltárásban és az információkeresésben alkalmazott terminológia egységesítése és fejlesztése. A Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék fejlesztése folyamatban van, ennek eredménye a készülő Magyar Pedagógiai Tezaurusz⁴. A tárgyszavakat egymáshoz való kapcsolatrendszerükkel együtt ábrázolja, lehetővé téve tematikus tárgyszó-blokkok együttes keresését, illetve a szövegtartalmakban kontextuális összefüggések feltárását is. Célunk az, hogy a szemantikus web számára is értelmezhető új szótár segítségével a szakirodalom összefüggéseinek mélyebb elemzése is lehetővé váljon.

A neveléstudomány terminológiája sokat változott az elmúlt időben. Új fogalmak születnek, és a meglévő régiak is sokszor új jelentést kapnak. A terminológiai kontroll megvalósítása a tezaurusz technológia segítségével csakis a tudomány művelőinek, kutatóinak és a technológia szakavatott ismerőinek együttműködésével lehetséges. Szakirodalmi szövegek elemzésén keresztül vizsgáljuk a szövegek jelentését, a tartalom lényeges összetevőit. A Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék tematikus csoportjait és a csoportokhoz tartozó tárgyszavakat több szempontú vizsgálatnak vetjük alá: aktualitás, egyértelműség,

³ <https://opac.opkm.hu/pages/modules/opac/opac.php?fn=as>

⁴ <https://opac.opkm.hu/pages/modules/opac/opac.php?fn=mppt>

tényleges használat, a tartalom kifejezésének képessége, teljesség, pontosság, specifikusság és következetesség. Az elvégzett vizsgálatok alapján történik a tezausz szócikkeinek és szerkezetének fejlesztése, valamint a tartalmi elemzés és a tartalmi feltárás új módszereinek kidolgozása.

Főbb terminológiai problémák a neveléstudományban

- **Új elnevezések**, amelyek mögött nem feltétlenül van új fogalom, inkább csak új megközelítés. (Pl. nézet, tanulásfelfogás, táborozáspedagógia). Ilyen esetekben azt kell eldönteni, hogy új fogalmat vezessünk-e be, vagy az új megközelítést egy már meglévő tárgyszó tartalmának bővítésével jelenítsük meg. A döntésnél mindig figyelembe kell venni, hogy valahányszor új fogalmat vezetünk be, a keresésnél mindig el kell találni a különböző korszakok szóhasználatát. Ha megtartjuk a régit, azal kell számolnunk, hogy nem mindenkinek jut eszébe egy régebbi szakkifejezés. Az új fogalom és tárgyszó bevezetésekor minden esetben gondoskodni kell a már meglévő tárgyszavakkal való kapcsolatok megjelenítéséről, a fogalmak közötti egyértelmű és hatékony navigációról.
- **Elavult, idejét múlt elnevezések**. Ha van mögötte irodalom, nem szüntethető meg, de lehetséges, hogy egy idő után már nem jut eszébe senkinek. Mikor kell meghagyni a régit, és mikor kell újra tárgyszavazni? (Pl. polgári pedagógia, permanens művelődés).
- **Oktatás és nevelés fogalmának eltérései**. Mikor kell külön fogalmat rendelni neveléshez és oktatáshoz, és mikor lehet egyiket a másikra átutalni? (Pl. oktatásszociológia — nevelésszociológia; oktatáslélektan — neveléslélektan; integrált nevelés — integrált oktatás).
- **A fogalmak közötti rendszer kialakítása**. Mi milyen relációban áll egymással? Pl. neveléstudomány — pedagógia — mikor pedagógia valami (a pedagógia alárendeltje), és mikor tartozik a neveléstudomány fogalma alá?
- **A rendszer megkívánja, hogy a fontosabb szakterminusok kiadjanak egy hierarchikus rendet**. Ha valamihez nem tartozik fölérendelt fogalom, bevezessük-e akkor is, ha egyébként nagy valószínűséggel nem fogjuk használni, de a rendszerezésben fontos szerepük van. (Pl. módszer; nevelési színtér).

- **Általános, önmagában nem keresett kifejezések használata,** amelyek más fogalmakkal együtt segítik a pontosabb megértést. Pl. valaminek a módszere, helyzete, szerepe, hatása, eredménye stb. Az ilyen fogalmak megjelenítése a teauruszban nagyon nehéz. Mivel nagyon sok fogalomhoz kapcsolódhatnak, minden variációt képtelenség önálló tárgyszóként megjeleníteni, vagyis szükség van ezekre a „töltelékszavakra”.
- **A fogalmi részletezettség kérdése.** Csak azokat a fogalmakat vegyük be a teauruszba, amelyek megjelennek a szakirodalomban témaként, vagy a teljességre törekedjünk, annak érdekében, hogy a terminológia teljes legyen? Pl. oktatási módszerek, nyelvek, tantárgyak stb. A terminológia szempontjából mindenképpen a teljesség a kívánatos, az információfeltárás és információkeresés szempontjai viszont mások. Ha egy tárgyszórendszerben túl sok olyan fogalom van, ami mögött nincs tartalom, az ellene hathat a rendszer hatékonyságának.
- **Definíciók kérdése.** Mit definiáljunk, illetve honnan származzon a definíció? A teauruszokban a magyarázat sok mindent takarhat, a fogalom jelentésének magyarázatán túl a használatra, a bevezetésre vagy kivezetésre vonatkozó információkat egyaránt. A teaurusz nem szaklexikon és nem is szakszótár, tehát nem kell olyan árnyalt definíciókat adnia, de az egyértelműség érdekében sokszor szükség van a magyarázatra. Honnan származzon a definíció? Mi ma a neveléstudomány mértékadó forrása ebben a tekintetben? A Pedagógiai Lexikon, a szakirodalom (melyik)? Vitatott meghatározások esetén mi a teendő? Szükség lenne a Pedagógiai Lexikon újabb kiadására, amely online is elérhető és szócikkei kapcsolhatók a teauruszhoz.
- **Tematikus csoportosítás problémái.** Jó-e a meglévő rendszer, megfelelően tükrözi-e a tudomány felépítését? Itt persze hangsúlyosan kell figyelembe venni az információfeltárás és -szolgáltatás szempontjait. Ha alapjaiban változtatunk a rendszeren, mi lesz a már feldolgozott és besorolt 160.000 tétellel?
- **Változások követése.** Általános probléma, hogy nagyobb változtatások esetén visszamenőleg is kövessük-e a változást, vagy csak jelezzük valahogyan, hogy mikortól van másként? Mennyiben befolyásolja ez a keresés hatékonyságát és a kereső sikerességét?

Információkereséshez szükséges terminológia

Az információkeresés egyik nagyon fontos eleme a megfelelő terminológia megtalálása és alkalmazása. Kérdés, hogy a szakterminológia (beleértve az idegen nyelvek szóhasználatát is) milyen szintű ismeret kell elvárjunk valakitől, aki a szakirodalom feldolgozásával, illetve megkeresésével foglalkozik.

A pedagógusképzés, a felsőoktatás elvárja a hallgatóktól, hogy értő módon olvassák a hazai és nemzetközi szakirodalmat, és az olvasottakat beépítsék saját tudásukba. Elolvasni és megérteni a szakirodalmat azonban nem ugyanazokat az intellektuális készségeket igényli, mint megtalálni és kiválasztani a megfelelő szakirodalmat. Aki sok szakirodalmat olvas, annak van egy szaktudományi terminológia a fejében, el tudja képzelni, hogy az adott célhoz, feladathoz alkalmazható tudományos szövegek milyen szakkifejezéseket használnak. A szükséges információ hatékony megtalálásához azonban arra is szükség van, hogy ki tudjuk emelni a lényegét, meg tudjuk ítélni, hogy egy témát mely szakkifejezések fednek le a legjobban, és legyenek válogatási szempontjaink. Gyakori megoldás, hogy a terminológia kérdésében teljes egészében a feladat, illetve a szakirodalom szóhasználatára hagyatkozunk. Sokszor megfelelkezünk arról, hogy a szakirodalom és a kérdező szóhasználatra igyekszik a lehető legváltozatosabb, sokszínűbb lenni, kihasználva nyelvünk gazdagságát. Ez azonban az információkeresésnél nem használ, sőt!

A könyvtárak, adatbázisok, tárgyszójegyzékek és teauruszok abban szeretnének segíteni, hol és hogyan tudunk eligazodni a terminológiában, milyen támogatásokat kaphatunk ahhoz, hogy a megfelelő keresőelemeket megtaláljuk.

1. Pedagógiai szótárak, lexikonok

A szakmai terminus technikusok megértéséhez elsősorban az alapvető kézikönyvek, szótárak, lexikonok visznek közelebb. Fontos ellenőriznünk, hogy a lexikon mikor jelent meg, hiszen mindig az adott korszak tudományértelmezését, szóhasználatát fogjuk bennük megtalálni, és nem biztos, hogy ez más korszakokban is érvényes.

Sajnos 1997 óta nem jelent meg Magyarországon új pedagógiai lexikon, és a meglévő lexikonok nem érhetők el elektronikus formában, csak nyomtatottan. A terminológiában való autentikus tájékozódáshoz tehát ezek valamelyikét kell kézbe vennünk. Figyelembe kell venni, hogy a legutolsó lexikon megjelenése óta több mint 20 év telt el,

ami azt jelenti, hogy az aktuálisan használt szakkifejezések nem mind-egyikét és nem feltétlenül a ma is használt értelemben tartalmazza.

2. Tárgyszavak a pedagógia területén

Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék

A több kiadást megért és folyamatosan fejlesztett Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék (MPT) a neveléstudomány mértékadó szakembereinek és a könyvtár munkatársainak együttműködésével készült és készül. A Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék korábbi 5 kiadása nyomtatásban is hozzáférhető, a legfrissebb változat azonban csak online érhető el az OPKM honlapján. Mivel jelentős változások történtek, ezért már csak ennek a legfrissebb verzióának a használatát javasoljuk. Ez a terminológiai szótár a lexikonoktól eltérően nem definiálja a fogalmakat, csak arra törekszik, hogy egy szakmai fogalomhoz egy megnevezést tudjon rendelni. Ezen kívül esetenként jelez fogalmi kapcsolatokat is, de nem definiálja azokat.

Szócikkek az MPT-ben

A szócikkek a tárgyszójegyzékben az alábbi felépítést követik:

A Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék szócikkeinek felépítése

Tárgyszó → (OPAC 15) találatok a katalógusban

H: A tárgyszó szinonimái. Ezeket a kereséskor nem lehet használni, helyettük a tárgyszó használandó.

- LM:** A tárgyszóhoz szoros asszociatív kapcsolatban tartozó más tárgyszavak (lásd még utalás). Szerepük a téma feltérképezésének segítése. A kapcsolódó tárgyszavak egy kattintással közvetlenül elérhetők.
- A:** A tárgyszó angol megfelelői, amelyek segítségével a nemzetközi adatbázisokban tudunk keresni (pl. ERIC, British Education Thesaurus (B), European Education Thesaurus (E), Thesaurus of Psychological Index Terms (P)).
- F:** A tárgyszó francia megfelelői, amelyek segítségével a nemzetközi adatbázisokban tudunk keresni.
- N:** A tárgyszó német megfelelői, amelyek segítségével a nemzetközi adatbázisokban tudunk keresni.
- ETO:** Utalás a tárgyszó által jelölt téma ETO számára.
- Sz:** Szakcsoportszámok, amelyekbe a tárgyszó tematikailag beletartozik.

Nemtárgyszó (utaló)

- L:** Az a tárgyszó, amely a nemtárgyszó helyett használandó.

Az online MPT-ben a szócikkek megtalálhatók a tárgyszójegyzékben lévő keresés funkcióval, betűrendes lapozással és tematikus elrendezésben, vagyis szakcsoportonként is.

Szakcsoportok

A szakterminusok jobb megértését szolgálja a Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék szakcsoportrendszer⁵, amely arra hivatott, hogy az egy-egy nagyobb témakörhöz tartozó fogalmakat egy csoportba gyűjtse össze (pl. 521.1 oktatási módszerek). A generikus tartalmi információk kifejezésére szolgál. A rendszer az ETO-hoz hasonlóan hierarchikus, 6 pedagógiai és 2 határterületi főcsoportot, valamint ezek alatt további alcsoportokat tartalmaz. Egy szakcsoportszámmal minden PAD rekordnak rendelkeznie kell, de több szakcsoportba is besorolható az adott mű.

1. Irányítás, oktatáspolitikai
2. Intézmények, szervezetek, egyesületek, mozgalmak

⁵ <https://opac.opkm.hu/pages/modules/opac/mpt.php?act=dnl>

3. Emberi tényező
4. Nevelés
5. Oktatás
6. Pedagógia, elmélet, történet, kutatás
7. Határtudományok, határterületek
8. Dokumentumtípusok, pedagógiai kiadványok, bibliográfiák, folyóiratok, nekrológok

A tárgyszójegyzékben a szakcsoportszámok mellett zárójelben álló szám azt mutatja, hogy egy szakcsoportba hány tárgyszó tartozik. A szakcsoportokra kattintva megkapjuk azoknak a tárgyszavaknak a listáját, amelyek az adott témakörhöz tartoznak. Így együtt láthatjuk egy-egy témakör tárgyszavait, könnyebben tudjuk kiválasztani a megfelelőt.

Lássunk egy kicsit betekintést a szakcsoportos részbe:

A Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék szakcsoportos felépítése

szakcsoportszám		szakcsoportba tartozó tárgyszavak száma
6	Pedagógia, elmélet, történet, kutatás	
61	Kutatás, kutatási módszerek (55)	
62	Pedagógia mint tudomány	
621	A pedagógia ágai és irányzatai. Elméletek (78)	
622	Nevelési-oktatási alapelvek (21)	
63	Gyógypedagógia (113)	
64	Neveléstörténet	

szakcsoport megnevezése (kattintható)

A tematikusan csoportosított tárgyszavak tanulmányozása segítséget nyújt a megfelelő tárgyszó megtalálásához. Ez a módszer akkor hatékony igazán, ha bizonytalanok vagyunk a fogalmakban, vagy nem jut eszünkbe a megfelelő szakkifejezés.

A tárgyszavak és a tárgyszavazás

A neveléstudományi szakirodalmat feldolgozó Pedagógiai Adatbázis (PAD) 2020-ban több mint 170 000 rekordot tartalmaz, amelyek tartalmát a Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék tárgyszavai írják le és teszik kereshetővé.

A tárgyszavak lehetnek egytagú vagy többtagú összetett kifejezések, jelzős szerkezetek. Legfőbb jellemzőjük, hogy egy tárgyszó egy

fogalmat, szakmai terminus technikust jelöl, de vannak általános fogalmakat lefedő tárgyszavak is (pl. fejlesztés, hatás stb.). Ez utóbbiak szerepe, hogy segítsék a tartalom jobb megértését, a tárgyszavak közötti viszonyok jelölését. Hatékony kereséshez először meg kell határozunk a keresett témát, majd ezt a témát le kell írunk a tárgyszójegyzékből vett tárgyszavakkal. Ezután kezdhetjük magát a keresést az adatbázisban, a keresési lehetőségek kihasználásával.

A PAD tartalmi feltárása a természetes nyelvi tárgyszavakon és szakcsoportszámokon alapul. A rekordok tartalmi feltárását többféle adatmező és szempont biztosítja: tárgyszó, szakcsoportszám, földrajzi név, dokumentumtípus, felhasználói célcsoport. A könyvtár a Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék (MPT) tárgyszavait és osztályozási rendszerét használja a tartalmi feltáráshoz. A földrajzi nevek, a dokumentumtípusok és a felhasználói célcsoportok tárgyszavai nem részei az MPT főrészének, ezeket külön listák tartalmazzák. A könyvtári feltáró munka során külön-külön adatmezőben kerülnek rögzítésre, így kereshetők a tárgyszavakkal együtt, de szükség esetén külön is.

Egyedi nevek

A belső szabályzatok szerint csak az MPT kifejezései és egyedi nevek használhatóak. Az egyedi nevek egy részénél a könyvtár törekszik az egységesített névforma használatára. Ez elsősorban a személynevek, díjak, versenyek nevével megoldott, az intézmények, konferenciák megnevezése esetén nem teljes mértékben. Ezek megtalálásában az index és a csonkolás funkció segíthet.

Szabad tárgyszavak

A tartalmi feltárás gyakorlata során viszont szabad tárgyszavak is kerülnek a rendszerbe. Újabb keletű szakkifejezések is használatban vannak. Ha a tartalom nem írható le a jegyzék tárgyszavaival, akkor szabad tárgyszó is használható. Indokolt esetben a szabad tárgyszavak később bekerülnek az MPT-be. A minél pontosabb témára való keresést segítő a bekerülés vagy esetleges kikerülés évét a tárgyszójegyzék jelzi. A tárgyszójegyzékben nem szereplő szakkifejezés csak abban az esetben megengedhető, ha a téma nem fejezhető ki elegendő pontossággal egy régebbivel. A tartalmi feltárásnak a lehető legjobban függetlenednie kell az aktuális szóhasználati trendektől, hogy korszakokon átívelően biztosítsa az egységességet és a következetességet a visszakeresésben. A szabad tárgyszó másik feltétele, hogy ne egyedi előfordulású legyen, vagyis szakmai elfogadottság

álljon mögötte. A szabad tárgyszavak alkalmazása esetén is kötelezően használni kell az MPT-ben szereplő legközelebbi fölérendelt fogalmat is. Ez biztosítja a korábban megjelenő hasonló témájú művekkel való kapcsolatot. A tárgyszó mező korlátlanul ismételhető mező, így minden rekord legalább egy tárgyszóval rendelkezik.

Téma keresése tárgyszójegyzék segítségével

A tárgyszavak, valamint az alapos és következetes tartalmi feltárás nélkülözhetetlenek a hatékony tematikus kereséshez. Ha nem tudjuk pontosan, melyik művet keressük, csak annyit tudunk, hogy milyen témában szeretnénk tájékozódni, mindenképpen érdemes olyan adatbázist használni, ahol ellenőrzött/kötött tárgyszavak szerint tudunk keresni. Ezzel biztosíthatjuk, hogy a lehető legtöbbet megtaláljuk a minket érdeklő művek közül.

A tárgyszavas keresés tárgyszójegyzék használata nélkül nem sokkal hatékonyabb, mint ha találomra írogatnánk be szavakat a kereséshez. Megéri az a kis plusz munka, hogy tájékozódjunk a tárgyszójegyzékben, hogy megtaláljuk a megfelelő kifejezéseket. Ezután biztosak lehetünk benne, hogy az adott tárgyszó alatt azokat a műveket is meg fogjuk találni, amelyek önmaguk alternatív szóhasználatot alkalmaznak. Például lélektan vagy pszichológia, táplálkozási zavar vagy evészavar.

A téma elemzéséhez alkalmazható leghatékonyabb módszer, ha megpróbáljuk egy természetes nyelvi mondattal leírni. Lássunk egy példát (vastagon a tartalomra utaló fogalmak)

A református gimnáziumok története Magyarországon

A kereséshez használható fogalmak:

- gimnázium
- református
- történet
- Magyarország

Látható, hogy a témát több jól elhatárolható fogalomra bonthatjuk. „Már csak” az a kérdés, hogy ezt hogyan tudjuk a Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék segítségével lefordítani a PAD nyelvére. Két fő kérdés van:

- mely fogalomnak mi az MPT megfelelője
- mely fogalmakat kell több tárgyszóval kifejezni. Kérdés, hogy mely fogalmakat kezel külön, melyeket egyben.

A tárgyszójegyzékben a szükséges tárgyszavakat kétféle úton tudjuk megtalálni: A tárgyszójegyzék főrészből és a szakcsoportos részből.

1. A tárgyszójegyzék betűrendes főrészből

A betűrendes jegyzékből kikeressük a keresett fogalmat. Találatként mindig az adott oldalt fogjuk megkapni, ahol a keresett kifejezés található. A szócikk tájékoztat bennünket a tárgyszó legfontosabb jellemzőiről, kapcsolatairól. Továbbá, egy kattintással rögtön a keresés is megvalósítható.

Például:

- gimnázium⁶
- református iskola⁷
- iskolatörténet⁸

The screenshot shows the 'WebOPAC' search interface. At the top, it says 'WebOPAC' and 'Összetett keresés'. Below this, there are four search criteria, each with a dropdown menu for 'Tárgyszó:' and a text input field. The criteria are: 'gimnázium', 'református iskola', 'iskolatörténet', and 'Magyarország'. To the right of each input field is a dropdown menu for 'Mezőkapcsolat:' with 'és' selected. Below these are three more dropdown menus: 'Nyelv:', 'Dokumentumtípus:', and 'Adatbázis:'. To the right of these is a checkbox for 'Teljes szöveg:'. Below these is a dropdown menu for 'Találat/oldal:' with '10' selected. At the bottom, there are two buttons: 'Keresés' and 'Törlés'.

Láthatjuk, hogy a keresőkérdésünket elemekből kell összeraknunk, közvetlenül nem tudunk például református gimnázium tárgyszóval

⁶ https://opac.opkm.hu/pages/modules/opac/mpt.php?csrf_token=1611496800&l=gimn%C3%A1zium

⁷ https://opac.opkm.hu/pages/modules/opac/mpt.php?csrf_token=1611496800&l=reform%C3%A1tus+iskola

⁸ https://opac.opkm.hu/pages/modules/opac/mpt.php?csrf_token=1611496800&l=iskolat%C3%B6rt%C3%A9net

keresni, csak a gimnázium, református iskola, iskolatörténet, Magyarország tárgyszó-kombinációval.

Találatként az alábbi listát⁹ kapjuk:

Tárgyszavas keresésnél rögtön tudjuk módosítani a keresésünket, például, ha a fenti találatokat kevésnek tartjuk, akkor elhagyva a gimnázium tárgyszót, csak a református iskolák történetét keresve a találataink¹⁰ száma rögtön 100 fölé emelkedik. Számíthatunk rá, hogy ebben a nagyobb halmazban is lesznek gimnáziumok történetével foglalkozó munkák, hiszen, ha egy dokumentum többféle iskolatípus történetét is tárgyalja, akkor a tárgyszavak általánosabbak lesznek. Nem kerül rá külön az összes iskolatípus.

2. A szakcsoportokon keresztül

Ha nem tudjuk pontosan, hogy milyen tárgyszóval keressünk, akkor érdemes megkeresni a szakcsoportrendszerben azt a témakört, ahová a kérdésünk tartozik, és ott választjuk ki a megfelelő tárgyszót. A példánk esetében

- az iskolatípusok (222¹¹) és
- a neveléstörténet (64¹²)

szakcsoportot érdemes tanulmányozni. Itt meg fogjuk találni a **gimnázium**, a **református iskola** és az **iskolatörténet** tárgyszavakat.

Amennyiben egy témakör teljességét szeretnénk látni, akkor kereshetünk szakcsoportszám alapján, ilyenkor azonban számítani kell arra, hogy nagyon sok találatunk lesz.

⁹ <https://opac.opkm.hu/pages/modules/opac/opac.php?fn=query&qs=%23%23%23DE%23%23%23gimn%C3%A1zium%23%23%23%26%26%23%23%23DE%23%23%23reform%C3%A1tus+iskola%23%23%23%26%26%23%23%23DE%23%23%23iskolat%C3%B6rt%C3%A9net%23%23%23%26%26%23%23%23DE%23%23%23Magyarorsz%C3%A1g&f=1&t=10>

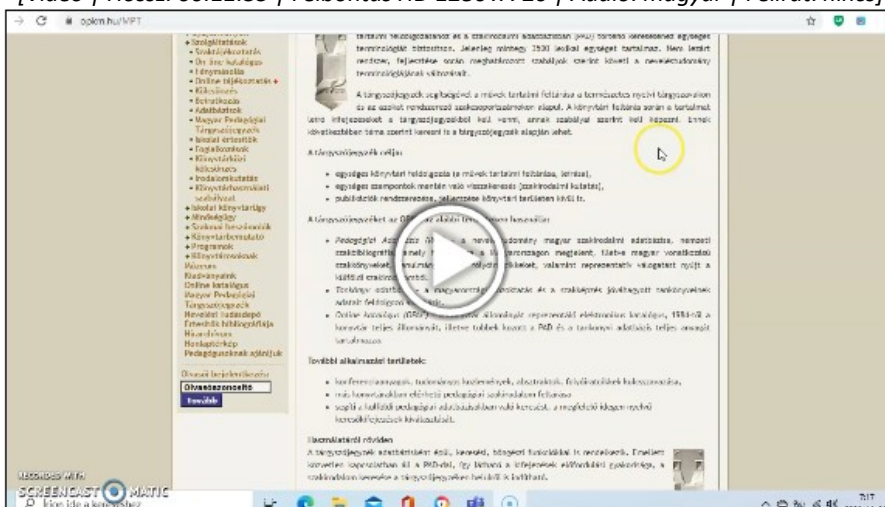
¹⁰ <https://opac.opkm.hu/pages/modules/opac/opac.php?fn=query&qs=%23%23%23DE%23%23%23reform%C3%A1tus+iskola%23%23%23%26%26%23%23%23DE%23%23%23iskolat%C3%B6rt%C3%A9net%23%23%23%26%26%23%23%23DE%23%23%23Magyarorsz%C3%A1g&f=1&t=10>

¹¹ <https://opac.opkm.hu/pages/modules/opac/mpt.php?l=A&dn=222&s=1>

¹² <https://opac.opkm.hu/pages/modules/opac/mpt.php?l=A&dn=64&s=1>

A Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék használatának bemutatása

[Videó | Hossz: 00:11:35 | Felbontás HD 1280 x 720 | Audió: magyar | Felirat: nincs]

A videó lejátszható a következő oldalon: <http://bit.ly/3aaYy9l>

Mi mindenről informálnak minket a tárgyszavak?

A tárgyszavaknak a keresés támogatásán túli haszna, hogy azonnal informálnak bennünket egy mű tartalmáról. Első körben csak a talált rekordok adataiból tudunk tájékozódni, a mű tartalmáról leginkább a cím és a tárgyszavak adnak információt. A tárgyszavak másként informálnak, mint a cím, gyakran olyan részletekre is rávilágítanak, ami a címből nem derül ki. Az OPKM tárgyszavazási elvei szerint törekszünk arra, hogy a tárgyszavak többet mondjanak a tartalomról, mint a cím, és a tárgyszavak sorrendje sem véletlenszerű, hanem megpróbálja mondatszerűen minél hívebben visszaadni az eredeti tartalom összefüggéseit.

3. Miben különbözik a Magyar Pedagógiai Tezaurusz a Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzéktől

A neveléstudományi terminológia fejlődése túlhaladta a Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék lehetőségeit. Változnak a meghatározó fogalmak, változik a meglévők tartalma is, és főként egyre több új fogalom jelenik meg. A hatékony információfeltárás megkívánja, és a szakirodalom kifejezetten igényli, hogy a tárgyszójegyzéket tezauruszá fejlesszük, vagyis felülvizsgáljuk a meglévő fogalmak tartalmát, a megnevezések helytállóságát, az egyes fogalmak tematikai ho-

vatartozását, és mindezek felett definiáljuk a fogalmak közötti logikai kapcsolatokat is a tudomány jelenlegi állása szerint.

A Magyar Pedagógiai Tezaurusz a tárgyszavakat egymáshoz való kapcsolatrendszerükkel együtt ábrázolja, lehetővé téve tematikus tárgyszó-blokkok együttes keresését, illetve a szövegtartalmakban kontextuális összefüggések feltárását is. Célunk az, hogy a szemantikus web számára is értelmezhető új szótár segítségével a szakirodalom összefüggéseinek mélyebb elemzése is lehetővé váljon.

A Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék és a Magyar Pedagógiai Tezaurusz szókészlete teljes mértékben megegyezik, keresés tervezésekor tehát bármelyik használható. A különbség ott van, hogy a tezaurusz feltünteti a fogalmak közötti relációkat is az alábbiak szerint:

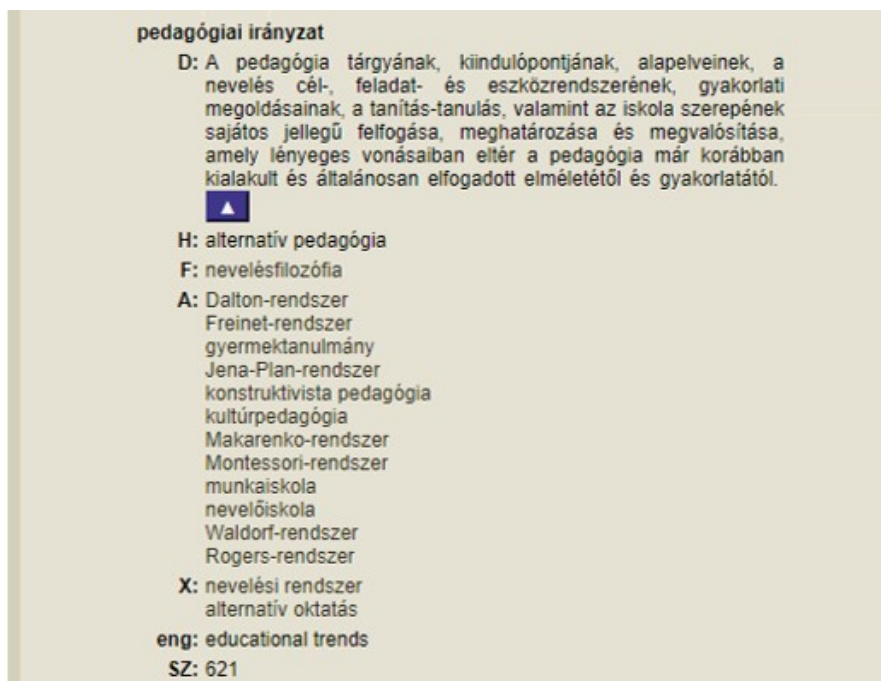
Deszkriptor (találatok száma az adatbázisban)

- D:** A deszkriptor definíciója, amennyiben a fogalomértelmezés egyértelműsége ezt megkívánja. A definíciók ellenőrzött forrásból, többnyire az 1997-es Pedagógiai lexikonból származnak.
- M:** A használatra vonatkozó magyarázatok, pl. a bevezetés vagy kivezetés éve (pl. 2003-tól), a használatához szükséges értelmezési keret.
- H:** A deszkriptor szinonimái, tiltott tárgyszavak Ezeket a kereséskor nem lehet használni, helyettük a deszkriptor használandó.
- F:** A deszkriptorhoz kapcsolódó fölrendelt fogalmak. A kapcsolódó fogalmak tágabb tartalmúak, a hierarchiában egy szinttel feljebb helyezkednek el (pl. gimnázium fölött a középiskola, középiskola fölött az iskolatípus, iskolatípus fölött az iskola). A keresés során közvetlenül, egy kattintással elérhetők.
- A:** A deszkriptorhoz kapcsolódó alárendelt fogalmak. A kapcsolódó fogalmak szűkebb tartalmúak, a hierarchiában egy szinttel lejjebb helyezkednek el (pl. iskola alatt az iskolatípus, iskolatípus alatt a középiskola, középiskola alatt a gimnázium). A keresés során közvetlenül, egy kattintással elérhetők.
- X:** A deszkriptorhoz más relációban kapcsolódó fogalmak. A keresés során közvetlenül, egy kattintással elérhetők.

- eng:** A deszkriptor angol megfelelői, amelyek segítségével a nemzetközi adatbázisokban tudunk keresni (pl. ERIC).
- fre:** A deszkriptor francia megfelelői, amelyek segítségével a nemzetközi adatbázisokban tudunk keresni.
- ger:** A deszkriptor német megfelelői, amelyek segítségével a nemzetközi adatbázisokban tudunk keresni.
- Sz:** Szakcsoportszámok, amelyekbe a deszkriptor tematikailag beletartozik.

Nemdeszkriptor (utaló)

- L:** Az a deszkriptor, amely a nemdeszkriptor helyett használandó.

A Magyar Pedagógiai Tézaurusz deszkriptorai tehát megegyeznek a Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék tárgyszavaival, a szakcsoport-rendszer pedig közös. Jelenleg a használó szabadsága, hogy melyik jegyzéket használja. A tezauruszban sokkal több kapcsolatot tüntetünk fel a fogalmak között, ezzel is megkönnyítve az eligazodást. A további fejlesztések egyik célja, hogy lehetővé tegyünk a deszkriptorok és a hozzájuk tartozó alárendelt fogalmak együttes keresését.

4. Határterületi terminológia

A Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék és Tezaurusz elsősorban természetesen a neveléstudomány terminológiáját tartalmazza. A neveléstudományi, pedagógiai tájékoztatás azonban — éppen a tudományterület és az információs igények sokszínűségéből adódóan — más tudományterületek témaköreivel is szorosan érintkezik. Ezért az MPT természetesen tartalmazza a határterületek legfontosabb szakkifejezéseit is. Külön szakcsoportok foglalkoznak — elég bőségesen — a pszichológia és a szociológia fogalmaival, de a természettudományok, alkalmazott tudományok stb. legfontosabb alapfogalmai is megtalálhatók a jegyzékben. Tapasztalataink alapján ez elegendő a pedagógiával érintkező határterületi szakirodalom feldolgozásához, hiszen ebben az esetben nincs szükség annyira mély tartalmi feltárára, mint a pedagógiában. Ha mégsem elég, amit a tárgyszójegyzék kínál, mindig van lehetőség egyedi, szabad tárgyszavak használatára is.

Gyakorló feladatok

1. Keresse meg, hogy az élethosszig tartó tanulás témakörét milyen tárgyszavakkal tudja megkeresni a PAD adatbázisban.
2. Hányféleképpen tudja megfogalmazni azt, hogy 6-14 év közötti gyermek?
 - Keresse meg a megfelelőit a Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzéken! Használja a szakcsoportos részt!
 - Mi a különbség a különböző megfogalmazások között? (pl. iskoláskorú gyermek, kiskamasz stb.)
3. Értelmezze a **Tanulásfelfogás** tárgyszót a Magyar Pedagógiai Tezaurusz szócikke alapján. Miről szólnak azok a dokumentumok, amelyeket ezzel a tárgyszóval tárgyszavaztak?
4. Milyen tárgyszavakkal és/vagy szakcsoportszámokkal keresné meg a pedagógusok munkájának értékeléséről, a pedagógusok minősítéséről szóló szakirodalmat? Próbáljon keresni az adatbázisban. Hogyan változtatna a keresési szempontokon, ha nagyobb teljességet, illetve nagyobb pontosságot szeretne elérni?
5. Hogyan lehet elkülöníteni a pedagógusok munkájának értékelését a pedagógusok értékelő munkájától? Milyen megoldást javasolna?
6. Tanulmányozzuk az alábbi rekordot! Mennyivel mondanak többet a tárgyszavak, mintha csak a címet látnánk? Megtalálhatók lennének a témához, ha nem tartalmazna a feltárási tárgyszavakat?

Szerző: Beréné Tamás Éva ;
Cím és szerző: A gyermekkor árnyoldalai / [írta és szerk. Beréné Tamás Réka] ; [ill. Kósa Csilla]
Megjelenés: Gyula : Orbit Dental Bt., 2019
Terjedelem: 75 p. : ill., részben színes ; 21 cm
ISBN: 978-615-00-7404-7
Nyelv: hun
Tárgyszavak: bántalmazás ; erőszak ; zaklatás ; öngyilkosság ; táplálkozási zavarok ; serdülőkor ;
Szakcsoport: 34
Leltári szám: A177.905 **Példányadatok**

7. Elemezzük az alábbi rekordokat!
- Ellenőrizzük, hogy minden tárgyszó megtalálható-e a Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzékben. Találunk olyat, ami nincs benne a jegyzékben? Mi lehet ennek az oka?
 - Nézzünk utána, hogy az alábbi cikkek mely szakcsoportokba lettek besorolva. Mit gondolunk, tartalmaz hozzáadott értéket a szakcsoportszám, hozzájárul a tartalom jobb megértéséhez?

Szerző: Várkonyi Zsuzsa, F. ;
Cím és szerző: Tanulom magam / F. Várkonyi Zsuzsa
Kiadás: 8. kiad.
Megjelenés: [Budapest] : Kulcslyuk K., cop. 2020
Terjedelem: 410 p. : ill. ; 20 cm
ISBN: 978-615-5932-19-9
Nyelv: hun
Tárgyszavak: önismeret ; énkép ; személyiség-lélektan ; viselkedés ; kommunikáció ; viselkedés-lélektan ; tranzakcióanalízis ;
Szakcsoport: 724.1, 33
Leltári szám: A177.899 **Példányadatok**

Szerző: Sinnemäki, Jukka ;
Cím és szerző: „A tanárok felelőssége hatalmas”: a Global Teacher Award oktatási innovációs nagydíjasá- val, Jukka Sinnemäkivel Lázár Csilla beszélget / Jukka Sinnemäki ; [riporter] Lázár Csilla
Folyóirat: Magiszter
Megjelenés: 18. 1. 2020. - 119-129. p.
Terjedelem: 11
Megjegyzés: Elektronikus cikk.
Nyelv: hun
Tárgyszavak: iskolai nevelés ; nevelési környezet ; iskolai környezet ; keresztény nevelés ; egészséges életmódra nevelés ; testnevelés ; távoktatás ; pedagógus munkája ; pedagógiai innováció ; Sinnemäki, Jukka ; Finnország ; interjú ;
Szakcsoport: 43
👉 A cikk szövege
Leltári szám: C411 20 001 19 A tanárok **Példányadatok**

8. Miről szólhat az alábbi mű?

Szerző: Komáromi Annamária ;
Cím és szerző: Bátoraké a szerencse, avagy, Nem kell attól félni, hogy diákjaink a tanárok / Komáromi Annamária
Forrás: Innováció az oktatásban / szerk. Polonyi Tünde, Abari Kálmán és Szabó Fruzsina. - Budapest : Oriold, 2019. - 393-397. p.
Megjegyzés: Fizika
Bibliogr. 397. p.
Nyelv: hun
Tárgyszavak: fizikatanítás ; általános iskola ; felső tagozat ; középiskola ; tehetséggondozás ; tanulókisérlet ; információs és kommunikációs technológiák ;
Szakcsoport: 521.2, 502, 75
Leltári szám: BX254.918=27 **Példányadatok**

Önellenőrző kérdések

1. *Miért fontos, hogy információkereséskor szabályozott terminológiát használjunk?*

Csak a szabályozott terminológia (pl. kötött tárgyszavak) használatával biztosíthatjuk, hogy a keresett téma valamennyi szakirodalmát megtaláljuk, függetlenül attól, mi a szerző szóhasználata.

2. *Mi a különbség a tárgyszójegyzék és a teaurusz között.*

A teaurusz bővebb a tárgyszójegyzéknél, mert feltünteti a fogalmak közötti hierarchikus kapcsolatokat is (alá-fölrendeltség). Ezáltal jobban el tudunk igazodni a terminológiában, a szakkifejezések közötti összefüggésekben.

3. *Mit jelent a tárgyszójegyzékben és a teauruszban a H betű? Mi a teendő a mögötte álló tárgyszavakkal?*

A H jelentése: Helyette. Azt mutatja meg, hogy az adott tárgyszó mely más fogalmak helyett áll. A H mögötti fogalmak nemtárgyszóként (utaló) jelennek meg a tárgyszójegyzékben, így az adott fogalomcsoporthoz tartozó téma mindig ugyanannál az egy tárgyszónál jelenik meg.

4. *Mit jelent a teauruszban az A betű? Mikor használjuk a mögötte álló fogalmakat?*

Az A a teauruszban az alárendeltséget jelenti. A mögötte álló fogalmak a tárgyszóval (deszkriptor) jelölt fogalommal alárendelt kapcsolatban állnak, vagyis annak fajtái. Feltüntetésük egyrészt segíti a terminológiában való eligazodást, másrészt lehetőséget ad a kereséskor szűkebb, specifikusabb témák keresésére.

5. *Mi a szerepe a tárgyszójegyzékben és a teauruszban a szakcsoportoknak?*

A szakcsoportok egységes tematikai rendszerbe csoportosítják a fogalmakat. Egy-egy szakcsoport alatt megtaláljuk egy-egy neveléstudományi vagy határterületi témakör fogalmait, amelyet tárgyszóként használhatunk. Segítheti a pontos tárgyszó megtalálását.

6. *Miben segítenek a tárgyszójegyzékben és a teauruszban található angol, német és francia szavak?*

Az idegen nyelvű tárgyszavak azt mutatják meg, hogy a nemzetközi adatbázisok milyen tárgyszavakkal írják le a magyar tárgyszóval jelölt fogalmat. Nem szótár, hanem információkeresést támogató eszköz, de segítheti az idegen nyelvi terminológiában való eligazodást is.

7. *Mit jelent a tárgyszójegyzékben és a teauruszban a tárgyszavak után álló szám?*

A tárgyszavak után álló szám azt mutatja meg, hogy az adott tárgyszóhoz mennyi találat tartozik a PAD adatbázisban. Rögtön látható, hogy általában egy tárgyszó nagyon sok találatot eredményez, tehát muszáj több tárgyszó kombinációjával keresni.

8. *Melyik szakcsoportban keresné a képességekre, készségekre, kompetenciákra vonatkozó tárgyszavakat?*

Erre a kérdésre a leghatékonyabban a 724.3 szakcsoport ad választ, itt található valamennyi készség, képesség és kompetencia tárgyszava.

9. *Mi a különbség az általános oktatási módszerek és a tantárgyi módszerek között? A válaszhoz vizsgálja meg az MPT ide vonatkozó szakcsoportjait!*

A tantárgyi módszerek (521.2) szakcsoportban azok az oktatási módszerek találhatóak, amelyek kifejezetten tantárgyakhoz kötődnek (pl. egyes tantárgyak tanítása, műelemzés, terepgyakorlat stb.). Az általános módszereknél (521.1) a tantárgyaktól független oktatási módszerek találhatóak (pl. játék, megfigyelés stb.)

Felhasznált irodalom

- Fischer Márta (2018): *Terminológia és fordítás : Válogatott terminológiai elméleti és fordítástudományi tanulmányok*. Institutio (Virágmandula Kft.), Pécs
- Hjorlad, Birger (2013): Szükség van-e az osztályozásra a Google utáni korban? *Könyvtári Figyelő*, 2013. 1. sz. 140-145. p.
<http://ki2.oszk.hu/kf/2013/04/szukseg-van-e-az-osztalyozasra-a-google-utani-korban/>
- Horváth Tibor, Papp István (2001, szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve. 2. kötet: feltárás és visszakeresés*. Osiris, Budapest
- Soergel, D (1985): *Organizing information: Principles of database and retrieval systems*. Academic Press, Orlando
- Ungváry Rudolf, Vajda Erik (2002): *Könyvtári információkeresés*. Typotex, Budapest.
<https://www.interkonyv.hu/konyvek/?isbn=978-963-9326-29-3>
- Varga Katalin (2005): A magyar szakirodalom tartalmi reprezentációjának jelenlegi állapota. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2005. 7-8. sz. 324-331. p.
<https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1253>
- Varga Katalin (2005): *Szöveg és tartalom az információs társadalomban: Módszerek és lehetőségek az információ minőségi szelektálására*. FEEK, Pécs